

Роман Завадович

Я
ПІДУ!

ІСТОРИЧНЕ ОПОВІДАННЯ

diasporiana.org.ua

Роман Завадович

Я ПІДУ!

Оповідання з княжих часів в Україні

Видання друге — 1996 р.

diasporiana.org.ua

Об'єднання Працівників Літератури для Дітей і Молоді
Торонто Р. Б. 1970 Нью Йорк

ROMAN ZAVADOVYCH

I WILL GO !

A Story of the Middle Ages in Ukraine

Copyright Toronto 1970
by
Ass-n of Ukrainian Writers for
Children and Youth

Для дітей юнацького віку
Ілюстрації мистця Петра Андрусева
Обгортка мистця Михайла Михалевича

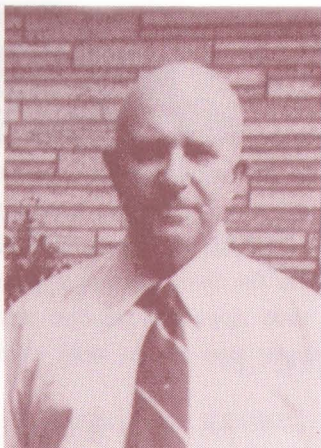
ISBN 0-921537-16-6

Всі права застережені

Printed by:
The Basilian Press
265 Bering Avenue, Toronto, Ontario, Canada M8Z 3A5

ДОРОГІ ЮНІ ЧИТАЧІ!

Хто такий "читач"? Це той, хто читає книжки чи газети. Гарне це слово, бо читача всі шанують. А що більше ви будете читати, то більше довідаєтеся про нове й цікаве, більше будете знати.

Роман Завадович

Отож для вас, для читачів, написана ця книжечка. Хто її написав? Був такий український письменник, звали його РОМАН ЗАВАДОВИЧ. Народився він в Україні, але багато років жив на чужині, в Північній Америці, де й помер. Все життя писав він для дітей: вірші, оповідання чи сценки-представлення. Підписувався він під своїми оповіданнями різно: МИХАЙЛО МАМОРСЬКИЙ, ВОЛОДИМИР ПЕРЕСЛАВЕЦЬ, РОЛЯНИК. Письменники так роблять нероз.

Написав він цю книжечку, але вона була лише одна, а вас, читачів — багато. Отже треба було зробити багато відбиток або, як кажуть, примірників цієї книжки, тобто видати книжечку. Це зробили УПЛДМ, що їх значок-печатку ви бачите на першій сторінці. А хто це — УПЛДМ? Це — УКРАЇНСЬКІ ПРАЦІВНИКИ ЛІТЕРАТУРИ для ДІТЕЙ і МОЛОДІ. До них належать люди, що пишуть, розмальовують (ілюструють) та видають книжечки для українських дітей. Об'єдналися вони в це товариство вже 50 років тому, а це теж ви бачите на нашій печатці. Роман Завадович був одним із визначних членів УПЛДМ, навіть більше — почесним членом. Бо він написав багато гарних творів для дітей.

Отож, УПЛДМ подбали, щоб ви цю книжечку дістали. Подбали не один раз, а оце вже вдруге. Бо книжечки, що їх видали першого разу або, як кажуть, першим накладом, уже всі випродані. А тепер нові діти і в Україні й по цілому світі хочуть читати їх знову. Отже треба було видати другий наклад.

І УПЛДМ це зробили. Але ж, щоб видати так багато книжок, потрібні гроші. А гроші дала одна старенька й дуже добра бабуся, пані ОЛЬГА ЯСІНСЬКА. Коли вона недавно померла в Канаді, то залишила все, що мала, для тих, хто потребує допомоги. І для УПЛДМ залишила стільки грошей, що ми змогли видати й дати вам цю книжечку та ще зможемо видати інші. Згадайте її у своїх молитвах, бо зробила вона вам багато добра!

А книжечка ця про хлопчика Борисика. Він був українець, як і ви, але жив не тепер, а майже сімсот років тому. Це він сказав: "Я піду!" і пішов боронити своє село від ворогів—татар, які нападали тоді на нашу Україну. Він був такий, як і ви, діти. Тільки, може, трішки старший чи молодший і, певно, хотів би бути вашим другом. Прочитайте цю книжечку — станете з ним друзями. Добре мати такого гарного друга! Ви зможете розказати про нього всім своїм товаришам, а це буде цікаво!

Веселого й приємного вам читання!

Леся Храплива—Щур

2199 Bloor Street West
Toronto, Ontario, Canada M6S 1N2

І. Над Чорним озером

Було це давно, дуже давно, більш як шістсот п'ятдесят років тому. Недалеко від Голих Гір, одного з більших городів княжої Галицької Волости, між густими лісами стояло село Краснополе.

Серед кількох десятків побілених глиною хаток підіймала хрест невеличка церківка. Збоку, притулившись до лісу, стояв дерев'яний замочок, „забороло”. Збудували його з грубезних дубових колод ще діди мешканців Краснополя та обвели високим частоколом, щоб було де ховатись від несподіваного нападу ворогів. Часи були дуже небезпечні, і ніхто певно не знав, коли і звідки з'явиться хижий ворог. Найбільше дошкуляли тоді населенню татари. Українські селяни, йдучи працювати в поле, брали з собою мечі, рогатини й іншу зброю, щоб під час нападу було чим оборонятись.

Гарячого літнього дня стежкою, що вела кудись між зелені ниви, ішов Борис. У простій сільській одежі з грубого полотна дванадцятирічний хлопчина виглядав, мов біла комашка. В одній руці держав обережно глечики-близнята з полуденком для дядька Максима, а в другій — загорнену в чистий шматок полотна круглу паляницю.

Настав полудень. Десь високо бриніли незліченні рої мушок, мов би над полями грали якісь невидимі струни. Бориса супроводили, літаючи роєм навколо нього, здорові, завбільшки з джмелів гедзі. Коли котрийсь із них намагався сісти на зрошене потом чоло хлопчини, Борис обганявся паляницею або ставив „близнята” на землі й вимахував рукою.

Ліворуч від поля, що гойдалося хвилями трохи посірілого жита (знак, що до жнив не так то далеко), стояв бадьорий ліс, запашний і розспіваний, як це буває завжди вліті на Українській Землі. Праворуч проти сонця сріблилася невеличка річка, зеленіла левада і звідти доносилося кигикання чайок.

За левадою знов починався темний ліс, і Борис з цього боку річки бачив на границі поля й лісу білу постать. То дядько Максим корчував останні пеньки. За рік мав на корчунку перший раз засіяти просо. Цей шматок землі Максим ніби вирвав з обіймів лісу важкою працею і тепер радів, що його власність збільшиться ще на одну смужку орного поля, та ще й добрячого, чорноземного.

Борис скинув з ніг постולי, зроблені з міцної шкіри, і босоніж пробирався впоперек підмоклої левади. З купин, порослих верболозом і водяними бур'янами, підлітали громади диких качок. Пахло свіжою осокою. Упоперек річки лежав вербовий

стовбур, що на обох берегах уже запустив у землю коріння та зеленів молодими паростями. Борис перейшов річку по цій живій кладці, піднявся стежиною вгору і зупинився на корчунку дядька Максима.

— Як ся маєте, дядечку! — привітався. — Сьогодні ви так рано вийшли з дому, що я ще спав. А я вам полуденок приніс. Доброго борщику дядина наварили.

Максим відклав набік джагана і погладив хлопчину по голові. Хоч рука була чорна від землі, Борис відчув ніжність цього доторку.

Максим був Борисові „другий батько”. П’ять років тому під час татарського набігу загинув Сенюта, Борисів батько. Він помагав княжому воєводі з Голих Гір відбивати напад ворогів. Незабаром померла від ран і Борисова мати, що відважно обороняла рідну хату. Ледве семирічний Борис залишився круглим сиротою. Максим узяв хлопчика до своєї хати. Опікувався ним, як рідний батько: учив його величати Бога, шанувати людей, любити рідну землю, плекати в серці мужність і чесноту. Коли розповідав Борисові про його тата і маму, в ясных очах хлопчини блищали сльози. Жаль і гордощі сповняли його серце. Він обіцяв собі, що буде гідний своїх дорогих батьків, оборонятиме, як і вони, рідну землю від ворогів.

Максим сів під крислатим тінистим грабом, де в траві лежала наготові гостра рогатина, і почав полуднувати.

— Дядьку, — відізався Борис. — Відси недалеко, на галяві коло Чорного озера, кажуть, страх як багато суниць! Я піду подивитись!

— Йди! — кивнув головою дядько. — Тільки

будь обережний і не барись. Личаки маєш. Візьми мого ножа й зроби собі козуба!

— Маю личаки і маю свого ножа! — крикнув на бігу зраділий хлопчина й пірнув у лісову тінь.

У лісі було дуже гарно, затишно і приємно. Ліс привітав його протяжним шумом і пташиною піснею. Крізь густу заслону букового листя де-не-де протискалися золоті струни сонячного проміння. Дедалі ліс рідшав, і незабаром хлопець вийшов на галяву, змережану незабудьками та синіми дзвіночками.

По середині галяви блищало серед водяних рослин подовгасте лісове багно. Оце й було те Чорне озеро. Борис вирізав ножиком шматок липової кори і зробив з неї козуба. От, уже є в що збирати суниці! А суниць було тут так багато, що аж трава ними червоніла.

Нараз по тому боці озера закричала сойка і вслід за нею відізвались коси. Борис, дитина лісового села, знав добре мову крилатих мешканців лісу. Він зрозумів, що птахи когось побачили. Ніщо не могло непомітно пройти лісом — ні олень, ні лис, ні інша звірина — всіх зустрічали ці птахи своїм криком і свистом. Коли ж наближалася людина, зчиняли особливий галас. І тепер вони поводитись дуже галасливо.

Борис перестав збирати суниці. Він стояв обличчям до багна, напружений і насторожений. До його ніздрів дійшов запах диму. Мабуть, хтось розпалив вогнище.

Хто це — мандрівець чи ворог? Грізні часи вимагали від кожного найбільшої обережності й чуйності. Борис вправно, мов білка, видряпався на молоду білокору берізку, що росла край галяви. Звідти можна було краще бачити, що діється

по той бік болота. Глянув і затремтів. Там вешталися якісь страшні люди в гостроверхих баранячих шапках. Одні розводили ватру, другі білували кілька зарізаних овець, а треті триножили невеликих коней і пускали їх пастись.

— „Татари!” . . — затремтіла думка, і Борис безшелесно зсунувся з дерева. Він зрозумів: не можна тратити ні хвилини; татарський загін заховався в лісі, щоб відпочити й виждати відповідного часу на напад — може, на Краснополе . . .

Покотився на траву козуб із суніцями. Хлоп'яча постать, мов тінь чугайстра, мигала поміж дерев. Не чув ні таємного шуму лісу, ні щебетання пташат. Всю його істоту пронизувала тільки одна-єдина думка: якнайшвидше повідомити дядька, остерегти село!

Максим якраз закінчив обрубувати коріння липового пенька, коли задиханий і побілілий Борис вискочив з-між кущів ліщини і, мов п'яний, поточився в сторону дядька.

— Татари!.. Там... там... за болотом!.. — прошепотів, ледве переводячи дух.

Хлопчина майже умлівав від втоми і хвилювання. Максим умить зрозумів страшну правду. Він ухопив хлопця на руки і навмання, скільки сили в ногах, подався в напрямі до Краснополя. Біг хутко, а піт струмками стікав по його лиці. Коли б швидше добігти до села, дати знати своїм, щоб ховалися від ворога!

Борис швидко очунав, зсунувся з дядькових плечей, і обидва побігли поруч. По дорозі стрінули кількоро людей, що працювали в полі. Максим наказав їм мерщій повідомити всіх польових робітників, щоб кидали працю й утікали в село.

Бій і вилазка

Максим біг селом і кричав, щоб люди негайно сходились на майдан перед церквою. Хто тільки був у селі — господарі, жіноцтво, діти — всі повибігали з хат. З поля почали надбігати бліді, злякані люди.

Борис розповів нашвидку, що бачив татарів у лісі коло Чорного озера. Жінки й діти заголосили, але Максим наказав їм мовчати. Всі чекали наказу, що далі робити. Раптом залунав енергійний голос старого Васюти, якого мали в селі за найрозумнішу людину:

— Всі на забороло! Заберіть їжу та вартніше добро! Якщо ворога до вечора не буде, спробуємо втекти в тернові дебри.

Але ворог не дав себе довго ждати. Ледве люди, захопивши трохи харчів і вартніших речей, заховалися в замочку за валом і частоколом, дикий вереск потряс повітрям: „Аллах! Аллах!”

У село вскочив кінний татарський загін. Татари зразу кинулись до хат, шукаючи людей і їх добра. Але людей не було. Тільки собаки з-за лісових тинів гавкали на страшних непрошених гостей.

Розсерджений татарський начальник випровадив свій загін з-між хат і вказав рукою на замок. На своє лихо, він не знав, скільки в замочку оборонців і яка їх сила. Татари спершу засипали замок стрілами, але стріли спинялись на гостроколі й на дебелих стінах замочка. Коли ж татари підійшли на близьку віддаль, з-за частоколу засвистіли стріли й полетіло каміння. Залунали бойові крики оборонців і зойки ранених напасників. Татари не перестали нападати, але це їм дорого коштувало. Уже кільканадцять убитих татар лежало на побойовищі, а ще ніде напасникам не пощастило вдертися на частокіл.

Начальник побачив, що чолова атака ні причому. Все ж таки він не відступив від наміру здобути замок, бо сподівався захопити там кілька десятків молодих здорових людей і чимало добра.

— Назад! — крикнув він до своїх бійців. Татари завернули. В тіні церковних лип відбулася їх воєнна нарада. Після цього татари розбіглися по дворах і викотили кілька возів. Вони уставили ці вози навпроти воріт у частоколі, а на них почали лаштувати стіну з драбин, дощок і дверей.

Готові до боротьби на життя і смерть, дивились оборонці на готування татар до нового наступу.

— Вони хочуть ударити на ворота, — сказав Максим. — Бачите, як вони на возах лаштують заслону з драбин та дощок?

Не важко було відгадати наміри татар: коли до частоколу підкотять вози з побудованим на них риштуванням, легко їм буде вирубати ворота і вдерться у замковий двір.

— Якщо б татарам пощастило здобути ворота й опанувати подвір'я, замкнемось у заборолі й будемо далі оборонятись! — заявив молодий палкий Дмитро.

— Це правда! — відповів розважливий Максим. — Але довго тут не видержимо. Татари можуть підпалити забороло разом з нами.

Тоді відіззався Васюта:

— Краще було б вимкнутись із села і сховатись у лісах. Але це може вдатися хіба окремим сміливцям, а не цілій громаді з дітьми і старими людьми. Ось дивіться, як татари розставляють сторожу кругом заборола! Вони не випустять нас звідсіля!

І справді, на прогалині, що відмежовувала задню стіну замочка від лісу, появилися татарські вартові. Вони стояли досить далеко один від одного, але в разі потреби могли криком прикликати головний відділ, що таборував коло церкви.

— Що ж нам тепер робити? — заговорило кілька старших господарів.

— Єдина рада — подати вістку до Голих Гір. Там княжий замок, а в замку воєвода з більшим відділом дружинників. Якщо не прийде відсіч на допомогу, довго тут не видержимо... — відповів Васюта.

Всі кивнули головами. То була страшна правда.

Тоді Васюта, Максим, пан-отець і ще кількоро старших відійшли набік, щоб обміркувати, чи є можливість хоч одному юнакові дістатись до Голих Гір. Але ніхто не мав розумної ради. Викрастись звідси міг хіба якийсь сміливець, і то лише під заслоною ночі. Тим часом з кожною хвилиною небезпека збільшувалася. Розуміли це старі досвідчені голови провідників села і, коли вони дивилися на татарські приготування, на їх чола лягали щораз понуріші тіні.

Нараз до Максима підступив малий Борис. Його очі нагадували роздмухані вітром жаринки.

— Дядьку, чи є яка рада?

Максим насилу всміхнувся:

— Ти в нас розумний хлопець, але сьогодні й ти не міг би нам нічого іншого порадити, як чекати ночі.

— А тоді що? — запитав хлопець.

— Тоді кількоро з наших будуть пробувати просмикнутись лісом до Голих Гір.

— І я так думав, — відповів Борис поважно. — Але до ночі ще так далеко!.. Що буде, як тим часом татари нападуть на ворота, здобудуть їх і...

Страшне слово завмерло на устах. Його вимовили лише очі. Максим розправив безрадно руки.

— Дядечку! — заговорив Борис поривисто. — Я піду! Я піду вдень!

— Що ти видумуєш, сину! — аж жажнувся Максим. — Це неможлива річ! Це не дитяча забава у війну, це видима загибель! Кругом татарська сторожа. Кертицею попід землю не пролізеш!..

— Кертицею ні, але білкою можна! — якимось загадково, але впевнено заявив хлопець.

Він почав вияснити зачудованому дядькові свій плян: аби тільки непомітно дістатися до перших кущів, він заховається в гущавині й видряпається на дерево. Там є така липка, Борис не раз сидів на її вершку, граючись з товаришами. З липки він передається на сусіднє дерево, а там на третє, четверте і так, ховаючись у листі, пролизнеться горою понад ворожими вартовими. Аби тільки до яру! Там багато папороті й лопухів. Відти вже не так важко буде пробратись до Голих Гір. Може хтось трапиться по дорозі, допоможе, дістане коня...

Максим задумався:

— Кажеш: аби дістатися до перших кущів! . . .
Оце й найважче. Але . . . ходи зі мною!

І повів хлопця на раду.

Старі поважні діди під проводом Васюти й панотця уважливо вислухали слова Бориса й недовірливо похитали головами. Їм подобався сміливий хлопець, але теж було жалко його молодого життя.

— А що, як тебе спіймають татари? — запитав сивоусий, але ще кремезний дідусь.

— І тут, у заборолі, теж спіймають . . . Або спалять живцем . . . — відповів розумно хлопець.

— Алеж ти ще дитина! Чи зможеш дати собі раду?

— Дітям завжди легше непомітно прослизнути. Навіть парубки не вміють того, що я! — гордо заявив хлопець. — Я легкий, і підо мною навіть тонкі галузки не ламаються.

Але нінащо були б здалися Борисові вмовляння, коли б не виступив Максим. Його голос тремтів. Було видно, що він тільки но звів сам із собою важку боротьбу. Він має плян. Задум хлопця міг би вдатися. Найважливіша справа, щоб Борис непомітно дістався в найближчі зарості лісу.

— Хлопець мусить на очах татарських вартових перелізти частокіл і перебігти сіножаттю до перших кущів, — відіззався нетерпляче інший дід. — Хіба ж можливо, щоб його не побачили вороги? Не пошлемо ж дитини ворогам просто в руки!

Тоді Максим доповнив задум хлопця своєю радою. Радні слухали із щораз більшим зацікавленням і надією. Навіть два найбільш недовірливі діди перестали похитувати головами.

— Якщо йому спочатку поможемо, то хто знає, чи не поможе нам усім Господь! — закінчив Мак-

сим і перевів погляд на хлопця, що з довір'ям тупився до нього. Побачив очі, повні вдячності і якоїсь невимовної радості.

— „Ні, не боїться смерти!” — подумав Максим, і йому стало легше на серці.

Нарада продовжувалася ще кілька хвилин. Радні погодилися на плян Бориса й Максима. Васюта вийшов, щоб зібрати людей, а Максим взявся лаштувати хлопчину в небезпечну дорогу. Шматок сала за пазуху, кілька врізків тонкого, але міцного шнурка, ніжик у бляшаній піхві — ось усе, що Борисові треба було взяти з собою.

— Слухай, синку! — навчав Бориса дядько Максим. — Як pomoже тобі Господь дістатись у яр, іди вниз потоком аж до закруту під високою кручею. Над кручею на галяві пасіка старого Степана. Дід Степан повинен там тепер бути, якщо не наполохали його татари. Часом у нього за пасікою буває й кінь.

— От, це було б прекрасно! — втішився Борис. — Тоді верхи можна б хутко дістатись до Голих Гір і прикликати відсіч.

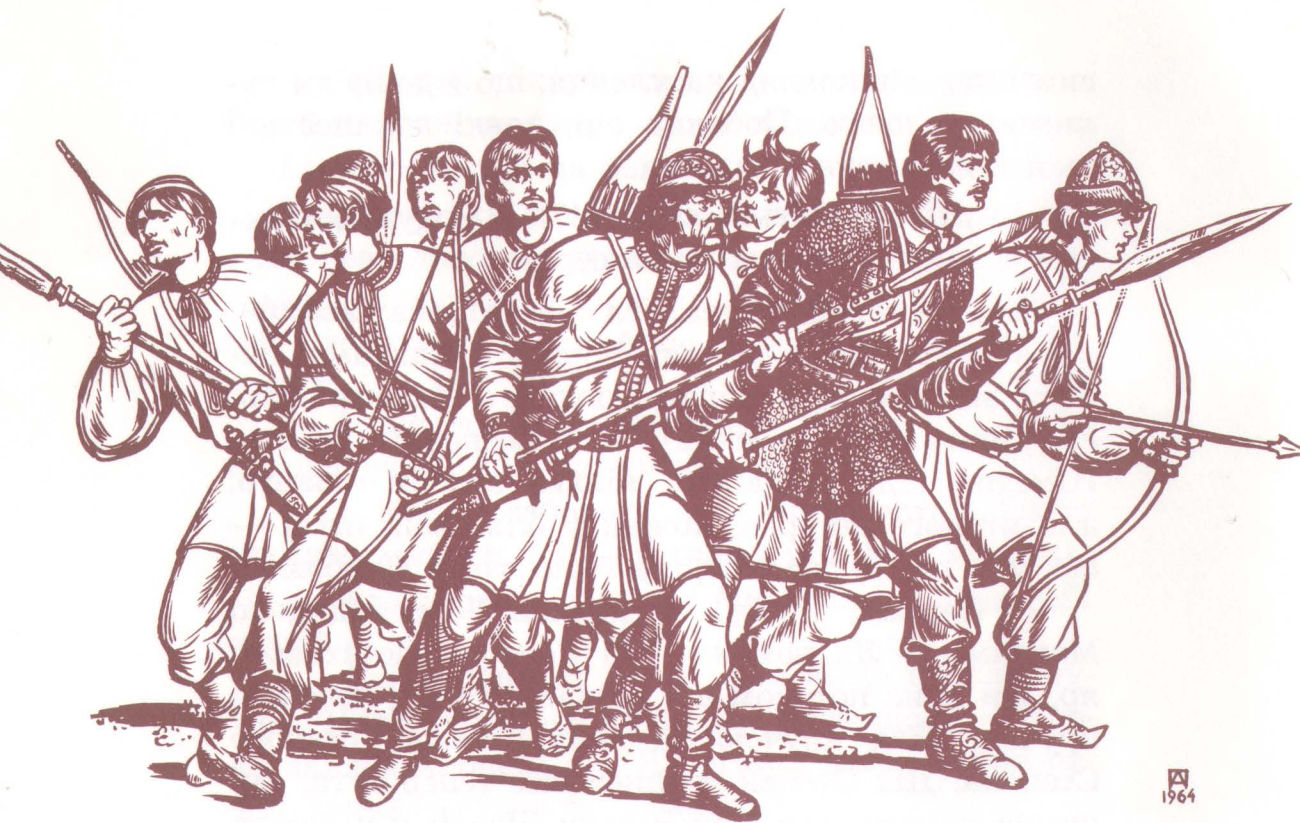
— Дав би Бог, щоб так сталося! — відіззався Максим, пригортаючи хлопця до себе. — Якщо у пасіці нікого не застанеш, тримайся стежки попід березовий ліс. Вона заведе тебе в Дігтярівку, отой лісовий хутір, звідки люди часом привозять до нас продавати дьоготь.

У цю хвилину надійшов Васюта з гуртом молодих хлопців. Всі були озброєні луками й рогаatinaми.

— Готово? — запитав Васюта.

— Готово! — відповів Максим.

— Ну, то з Богом! — Васюта перехрестився, всі зробили те саме.

1964

Васюта перший підійшов до частоколу. Оточивши Бориса, рушили за ним юнаки. Васюта підняв руку, і всі миттю перелізли гострий частокіл. Мовчки пустились бігти з натягненими луками і готовими до вдару рогатинами. Васюта й Максим попереду.

Із кущів вискочили два татарські вартові. Роздався дикий крик. То був умовлений знак для головної татарської сили, що таборувала по той бік замочка, коло церкви.

Над головами вилазників свиснуло кілька стріл, але озброєний гурток краснопільців біг нестримно вперед. Вартові ще раз завили вовками, випустили по стрілі й кинулись утікати. Годі їм було міряти сили з цілим гуртом людей, що ніби за всяку ціну хотіли прорватись у ліс. Вартові знали, що це краснопільцям не вдасться, бо їх

швидко наздожене головний відділ татар. Тому один зник у гущавині, а другий став утікати в поле, щоб не наражати життя на небезпеку.

— Швидко! Швидко! — притишеним, але рішучим голосом командував Васюта.

Максим добіг до перших кущів. Тут починався ліс. Серед густих кущів ліщини стояла покручена липа, від кореня аж до перших галузів обросла купками гнучкого пруття.

Татарські вартові не переставали давати знаки тривоги. Від сторони церкви відповіли їм вигуками. Краснопільцям треба було хутко справлятися, щоб не потрапити в руки ворогів, що наближалися більшою силою. Чути було тупіт і ржання коней — знак, що за піхотинцями також кінні готуються до погоні.

Опинившись під липкою, Максим швидко виламав кілька прутів, обтикав ними Бориса й підсадив його на стовбура.

— Держись, хлопче! Хай тобі Бог помагає!

— До побачення, дядьку! — відповів хлопець і поповз по стовбурі вгору.

— Назад! — крикнув Максим, і Васюта справно завернув свою громадку. Краснопільці вдавали, ніби вони зневірилися у можливість утечі, і кинулись в напрямі до частоколу. Вже видно купки татар, що надбігали від сторони церкви. Але вони попали під рясний обстріл з-за частоколу й мусіли відбігти далі в поле та обходити небезпечне місце великим півколом. Цю затримку використав Васюта. Його громадка щасливо добігла до частоколу. Їм подали з того боку руки, і за хвилину браві хлопці заховались перед татарськими стрілами за високою дубовою огорожею.

— Дотепер усе гаразд! — сказав Максим до Васюти. — Все йде так, як ми думали. А далі...

І він прикипів очима до місця, де з гущавини підіймала зелену корону кучерява липка. Татари понишпорили в гущавині, пересікли сюди й туди край лісу, погаласували й почали заспокоюватись. Сторожу збільшено удвоє, а решта знов відійшла під церкву. По дорозі татари вимахували руками і кричали щось у сторону замочка — мабуть, запевняли оборонців, що їм не вирватись звідсіль.

III. Шлях до волі

Коли біля частоколу свистіли стріли і кричали люди, по кострубатім стовбурі липи обережно повзла вгору величезна гусениця. Коли ж вона час від часу на хвилину завмирала, то ставала подібною до великого гудза, що, буває, наросте на стовбурі завбільшки в діжу. Таких справжніх гудзів на липі було кілька, і це було дуже на руку Борисові.

Хлопчина непомітно просунувся поміж справжніми гудзами і зник серед листя. За хвилину почув під собою татарські крики і тріскіт ламаних кущів. Прилип до галузі і знову ніби завмер. По довшій хвилині кроки віддалилися. Крізь віконце в листі Борис побачив, як татари відходили в сторону церкви. Але переक्лики між кущами не припинялись, і Борис догадався, що сторожа стоїть зовсім недалеко.

Обережно поповз по бічній галузі й передався на дуба. Дерева стояли тут густо, і їх гілля поспліталось, мов руки. Почався небезпечний шлях до волі, до рятунку.

Часто траплялося, що від одної гілляки до другої було задалеко. Треба було міняти напрям і вибирати іншу дорогу. Десь на четвертому чи п'ятому дереві єдина гілляка, якою можна було покористуватись, висіла занадто високо над галуззю сусіднього дерева. Тоді виявилось, що дуже добре зробив Борис, захопивши з собою кілька мотузків. Прив'язав мотузку до горішньої галузі і, мов павук, тихо спустився на нижчу гілляку. Бувало так, що гілляки були тонкі й небезпечно вгиналися. Тоді Борис перев'язував кінцем шнура грубше місце гілляки, другим кінцем опоясував себе, щоб мати сяку-таку безпеку, і тоді дряпався поміж листям, мов хрущ.

Старався робити якнайменше шелесту, але це не завжди йому вдавалося. Раз під ногами зламалась у нього суха гілка. На щастя, держався руками другої, і тому, хоч ноги повисли в повітрі, не впав униз. Сухий тріск понісся по лісі, але верхів'яттям дерев гуляв досить сильний вітер, і шум дерев заглушив тріскіт.

Кілька зляканих птахів злопотіли крильми і дико закричали, зацокали білки, збігаючи по стовбурах то вгору, то вниз. Із опустілого гнізда якоїсь великої птахи вискочила куна і, мов стріла, понеслася поміж галуззям. Дятлі перестали довбати кору і, відлетівши набік, з недовір'ям спостерігали небачене створіння, що повзло по деревах.

Важко перемагав Борис труднощі такої незвичайної дороги. Шкіра на долонях, подряпана корою, пашіла. На грудях, ліктях і колінах одежина подерлася, і на голому тілі почала виступати кров. Але Борис не чув болю — він був проїнятий однією всевладною думкою перемогти перешкоди, подолати небезпеку, врятувати дорогих, рідних і

своє гарне Краснополе, не дозволити ворогам далі нівечити його любий рідний край.

Час від часу зупинявся і наслухав. Особливо був обережний у місцях, де його можна було бачити з землі. Чув перегукування татарських вартових, але голос доходив до нього вже ззаду, від сторони Краснополя. Ліс ставав щораз густіший. Борис лічив дерева, якими просувався і, коли дійшов до п'ятнадцятого, вирішив спуститись на землю. Щоправда, небезпека була ще дуже велика, але про його присутність тут, мабуть, ніхто не знав. Внизу похитувались лапаті папороті і лопухи — було де заховатись.

Борис обережно зсунувся по стовбуру вниз. Сорочина й штанята вкрилися дірами, крізь які проглядала червона пошарпана шкіра. Впав у бур'яни й поповз далі. Зупинявся, наслухував і знову рачкував. Цим разом посувався куди швидше, ніж по деревах. Через деякий час, коли став почуватись безпечніше, пробував підбігати хильцем. Щось рвонулось, шелеснуло в кущах, і Борис із помертвілим серцем припав до землі. Але то був лише зайчик. Він мерщій помчався крізь ліс швидкими скоками і пропав у гущавині. Бідний зайчик! Його доля подібна до того, що переживав тепер Борис!

Серце, притулене до землі, відстукало несподівану тривогу, і Борис піднявся з землі. Знов зашелестіли бур'яни, пропускаючи тендітну постать хлопчини. Борис мандрував далі. Татарські перегуки зовсім затихли, розчинились у шумі лісу. Грунт почав звільна знижуватись, і Борис з радістю подумав, що яр недалеко.

І справді, дерева рідшали, бур'яни густішали. Крізь сонний шум дерев до ушей хлопця долинув плюскіт струмка.

— Слава Тобі, Господи! — Борис перехрестився. — Найгірше вже за мною!

Стояв на дні яру. Припав до води, змочив спалені гарячкою губи, обмив пошарпані долоні й рани на грудях та колінах.

Обабіч підіймались круті береги яру, оброслі кущами й папороттю. Ще вище шуміли дерева.

IV. Відсіч

Борис хвилину наслухав, чи не чути людських голосів, потім обережно й поволі, мов лис, став скрадатися берегом потоку. Зупинявся щокілька кроків і насторошував вуха. Так він допевнивсь, що бодай тут покищо безпечно.

Тоді хлопчина, мов тінь, став просуватись понад течією. Припадав до кожного куща або прилягав у високій траві. Щебетали пташки, дзвінко грали між галуззям дерев мушки, над квітами бриніли джмелі, літали метелики, але всього того Борис не чув і не бачив. Він сам був тепер наче мушка, що намагається вирватись непомітно із сітей страшного павука.

Через деякий час яр почав ширшати, а його круті береги обнизились. Борис побачив невеличкий ставок, порослий очеретом. Праворуч від нього зеленіла чудова, рівна, мов стіл, галява, вся в буйній траві і в квітках, позолочена світлом сонця, що схилялось до заходу.

Хлопець почав обходити ставок і . . . раптом затремтів. На галяві почулось форкання коня. І враз хлопець побачив татарина, який, скочивши з дерева, пустився бігти в його сторону, викрикуючи незрозумілі слова. Татарин, певно, був на

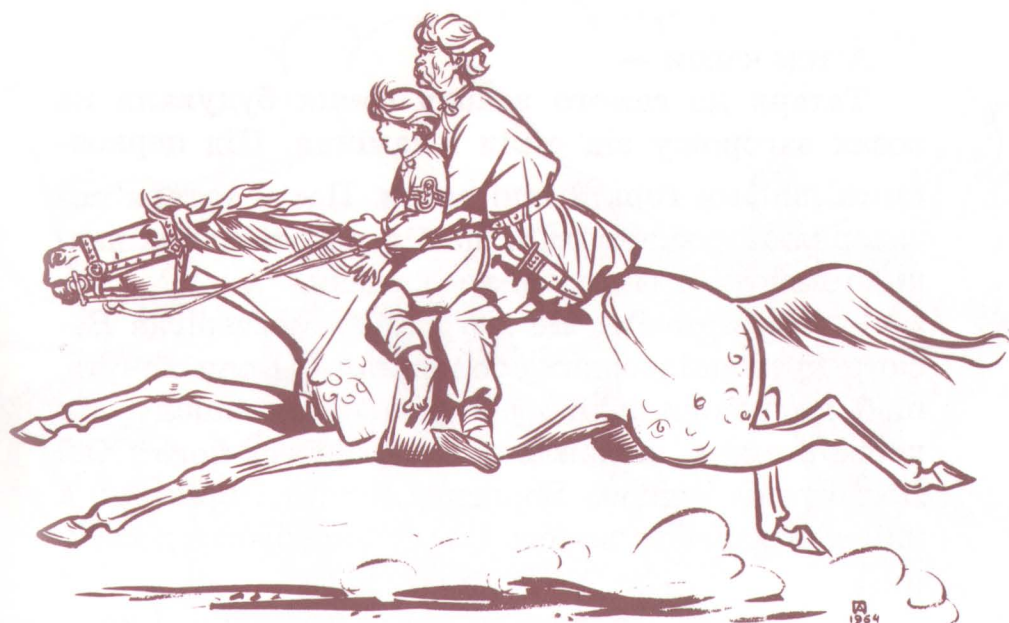
чатах, побачив Бориса і кликав, щоб він зупинився.

„Боже! Він мене помітив! Що тепер буде?” — залебеділа думка в Бориса.

Але він не розгубився. Він все ще обдумував останні можливості рятунку. Була лише одна рада: сховатись у воді. Це не було легке діло, але цю штуку Борис знав. Головне, щоб татарин не побачив, як він це робитиме. Борис стрибнув поза кущі верболозу й гулькнув з берега в неглибоку воду. Виламав било торішнього сухого очерету. Очеретина була всередині порожня. Один кінець очеретини він встромив в уста й ліг під воду. Другий кінець очеретини стирчав над дзеркалом ставка, і тудою проходило до хлопчини повітря. Водяні жмури вдарились об берег, і чиста гладь води сховала Бориса від лютого ворога.

Задудніла на березі швидка хода. Татарин був певний, що спіймає хлопця. Вимахуючи луком, він підбіг до кущів верболозу, за якими Борис зник йому з очей. Кущі були невеликі, і зразу було видно, що в них ніхто не заховався. Татарин здивувався, повів кругом зніяковілими очима і побіг далі, перешукуючи по черзі гущавину над водою. Обійшов ставок навкруги і, бачачи, що його зусилля даремні, вернувся по коня та й поїхав поволі понад потоком. Мабуть, міркував, що туди хлопець утік.

Минула хвилина мовчанки. На тлі неба, залитого жовто-рожевими рум'янцями заходу, майнули дві дикі качки і, знизивши літ, опустились на плесо ставка. Але в ту ж мить, злякано затріпавши крильми, зірвались у повітря, бо недалеко від них з-під води виринула людська голова, вся в намулі, обплетена водяними рослинами.

То був Борис. Сердешний хлопчина радніш був подібний до болотяного чортика, ніж до душі християнської. Але він був урятований і в його серці зроста надія на рятунок Краснополя. Борис ще раз розглянувся, згорнув з ніг і грудей цілу пригорщу слизьких чорних п'явок, що почали вже бенкетувати його кров'ю і щойно тоді побрів до берега.

Борис добре пам'ятав вказівки дядька Максима, і без труду відшукав пасіку діда Степана, якого часом бачив у Краснополі. Старий пасічник заходився коло своїх улюблених трудівниць-бджілок, не прочуваючи лиха, що було так близько. Але тепер не можна було тратити ні хвилини! На щастя, за пасікою пасся кінь, на якому хворий на ноги дідусь приїжджав до лісу. Степан посадив Бориса перед себе на коня, і обидва поскакали до найближчого лісового хутора. За хвилину в смерекових тінях два інші посланці-вершники щосили галопували з хутора в напрямі до Голих Гір.

А тим часом —

Татари до самого заходу сонця будували на возах загорожу від стріл і каміння. Під церковними липами горіли їхні ватри. Потім татари по-вечеряли і, розставивши ще більше стійкових навколо замочка, повкладалися спати.

— Не вірте їм! Це хитроці! — остерігав Васюта краснопільських оборонців. — Вони хочуть, щоб ми повірили, що вночі не буде нападу. Як добре стемніє, щохвилини сподівайтесь його! Хай Бог береже нашого Борисика від злої пригоди, а нам хай дасть мужність і силу видержати до кінця!

— Амінь! — відповіли хором оборонці, і кожний міцно стиснув зброю в руці.

Тиха ніч обснувала тінями ліси й поля. Над Краснополем висіла напружена зловісна мовчанка. Ледве помітно блимали ватри в татарському таборі.

Мов каламутна ріка, помалу пропливав час. Було вже недалеко півночі.

Нараз нелюдський голосний крик сколихнув тишину. З вовчим виттям та пекельним вереском татари стали посувати до воріт вози з загорожею від стріл і каміння. Одночасно загорілися всі будинки села разом із церквою. Густий їдкий дим, мов осіння непрозора мряка, оповив замочок, і під його прикриттям татари підступили аж до воріт. Одні рубали сокирами ворота, другі засипали стрілами з луків стрільниці в частоколі. Дихнув вітер, згорнув дим, роздмухав полум'я, і від пожежі, яка спалахувала щораз більше, стало ясно, мов удень.

У червоно-кривавому сяйві пожежі закипів завзятий бій. На напасників полетіли стріли й ка-

міння оборонців. Хоч тепер татари мали за що ховатися, все таки впало кілька напасників, що рубали ворота. На їх місце підскочили інші. Посипались тріски, загупало каміння об заслону на возах. Нарешті ворота таки повалилися на землю, і татари вдерлися на подвір'я замочка. Тоді оборонці замкнулися в заборолі, і боротьба продовжувалася.

Татари вили з радості, бо були певні, що незабаром дістануть у свої руки людей і їх майно.

Нараз земля задудніла від кінських копит, і курява піднялася вище дерев.

— Наші! Наші! — закричали радісно краснопільці в замочку.

Біля церковних лип, що вмирали в полум'ї разом із своєю церквою, блиснули панцери княжих вояків. Короткий наказ — і вони, мов буря, вдарили на татарів. Недовго тривав бій. Увесь ворожий загін був знищений.

Максим з гордістю й любов'ю пригорнув Бориса до своїх грудей, а потім усі мешканці села, старі й молоді, по черзі тиснулись до малого героя, щоб його привітати. Але Борис не думав про свій сміливий учинок. Він радів, що його одно-

сілчани врятувалися від смерти й неволі. З його очей текли сльози радісного зворушення.

А після бою, коли він заснув спокійним сном, йому приснилися покійні батько й мати. Мати ніжно поклала руку на його волоссячко, а батько тепло всміхнувся і сказав: „Не пропаде країна, де навіть діти вміють бути героями!”

*
*
*

Краснополе більше не відбудувалося. Його заорали, а на тому місці, де стояла церківка, поклали пропам'ятний камінь. Мешканці заснували нове село в захиснішому місці, в долині над річкою, де росли тільки бур'яни і кропива. І назвали це село Кропивною.

Кропивна стоїть в Україні ще й сьогодні.

ПОЯСНЕННЯ

- Бадьорий** — жвавий, веселий, живий (brisk, lively, fresh).
Било — стовбурчик рослини (stem, stalk).
Білувати — знімати шкіру з убитої звірини (to skin a dead animal).
Брести — ходити водою (to wade, ford).
Бриніти — гудіти (to hum, buzz, murmur).
Бур'ян — безкорисна рослина (weed).
Верболіз — кущуватий рід верби, росте над водою (osier, species of willow).
Верховіття — вершок дерева (top branches of tree).
Галява — відкрите місце в лісі (clearing in the forest).
Гладь — рівна поверхня води, плесо (broad clear surface of a river, lake).
Глечики-близнята — два однакові горщики, сполучені в одну посудину (double pot).
Гулькнути — скочити (to throw oneself forward).
Гедзь — кусюча комаха, яка жалить передусім худобу (gadfly, ox fly).
Гудз — вузол (knot); наріст на тілі після удару (lump, bump); тут — наріст на дереві.
Джаган — кайло, кирка, гострий прилад на держаку розбивати твердий ґрунт, камінь (pick, pickaxe).
Джміль — комаха з родини бджіл (bumble-bee).
Дятель, жовна — птах, що видовбує дзьобом черв'яки з-під кори дерева (woodpecker).
Зацокати — цокати, цокотіти — швидко говорити, видавати швидкі звуки (to rattle, to jabber, speak rapidly).
Каламутний — нечистий, забруднений (про воду) — (muddy).
Карабкатися — лізти вгору, видряпуватися (to climb).
Кигикання — пташинний крик "киги" (the cry of sea gull).
Кіс — рід птаха (blackbird).
Козуб — посудина з деревної кори (bast-bascet).
Колода — обчищений від кори довгий кусень дерева, який вживають до будови (large log of wood).
Корчувати — очищати від кущів і дерев, вириваючи їх з корінням, щоб підготувати ґрунт під орне поле (to uproot, to clear of overgrowth).
Корчунок — місце, очищене від дерев і кущів (place cleared of shrubs, trees).
Кострубатий — покручений, нерівний (rough).
Куна, кунця — звірок (marten).
Курява — порошок, несений вітром (dust cloud).

Левада — лука (meadow).

Личак — взуття з лика (bast shoe).

Лічити — рахувати, числити (to count).

Лопух — широколиста рослина (bur, burdock).

Навмання — наосліп (blindly, thoughtlessly).

Намул — мокрий пісок на дні ріки (slime, silt, mire, warp).

Насторошувати — підносити (to raise up, put up), насторошувати **вуха** — наслухати (to prick up one's ears, to listen attentively).

Нівечити — нищити (to destroy, annihilate, ruin).

Обснувати — обмотувати (to spin all around).

Осока — рослина, росте над водою (sedge, reed-grass).

Паляниця — flat cake.

Папороть — лісова рослина (fern); народне повір'я каже, що папороть цвіте раз на рік, і той, хто побачить її цвіт — буде щасливий.

Парость, паросток — молода галузка куща чи дерева; називають їх також **пасинки** (sprout, young shoot).

Пашіти — горіти, жаріти (to blaze, flame).

Подолати — перемогти (overpower).

Полуденок — обід, харчі, які споживають у полудні робочого дня; також обідня перерва (lunch, dinner).

Просо — рід збіжжя (millet), з якого роблять пшоно (кашу) — (grain of millet).

Постоли — примітивне взуття, зроблене з деревного лика або з шматка шкіри, без твердих підшов і закаблуків. Бувають також вироблені в дереві (moccasines, bast shoes, clag shoes).

П'явка — водна тварина, що присмоктується до тіла інших створінь і п'є їхню кров (leech, bloodsucker).

Рогатина — коротке ратище (спис) з поперечкою поміж вістрям і держалном. Вживали його звичайно для полювання (boar-spear).

Сойка — рід птаха (jay).

Стовбур — дерево без галуззя, листя чи чатиння (trunk of a tree).

Стрільниця — отвір в оборонному мурі чи валі, через який обронці стріляли на ворога (loophole, battlement).

Тендітний — ніжний (soft, tender, delicate).

Течія — струм води (current, stream, flow).

Триножити — путати коней за ноги так, щоб не могли віддалюватися від місця постою чи попасу.

Форкання — звуки, що їх видає кінь ніздрями (to sniff, snort).

Хижий — драпіжний, дикий, лютий (звір, птах) — (rapacious, ravenous, of prey).

Хильцем — іти похилившись (bendingly, in a sneaking manner).

Хрущ — комаха, що живиться листям (may bug, treebeetle).

Чайка — степовий або водяний (морський) птах, мева (lapwing, peewit, sea gull), часто подибується згадку про нього в піснях і поезії, бо його тужливий голос "киги!" нагадує смуток, жаль, розпуку.

Частокіл — оборонна огорожа з густо вбитих у землю паль (palisade, picket fence).

Чугайстир — лісовий дух у народних віруваннях.

